

■ Historical Houses as Architecture Schools in aspect of Student Lived Experience; Case study: Tabriz Islamic Art University

Hamed Beyti, PhD (corresponding author)

Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University

Minoo Gharehbaglou, PhD

Associate Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University

Bagher Pourjavadasl,

MSc. Restoration & Rehabilitation of Monuments and Historical Fabric, Faculty of Architecture and Urbanism, Shadid Beheshti University

According to experts, educational environments have undeniable effects on students' academic performance. Actually there is a direct relationship between the quality of educational environments, the extent of learning and student educational attainment. Although it's been twenty years since the first experience in the reuse of historic houses as architecture school in our country, however, the success rate of this action and the relationship between the quality of these spaces and students' education, has not been assessed. This article intends to evaluate the lived experience of architecture students in the reuse of historic houses as architectural schools, for example the impact of this action on the students' study in four levels, consist of physical, Perceptual- Semantic, Social and educational aspects. Structural Equation Modeling was used to finalize the research operational model of the research and to determine the relationship between the variables. The research results show that changing the function of historical houses to the architecture school at Tabriz Islamic Art University, despite there is some problems in providing of side spaces affecting education, it is a successful example of the student lived experience that, while preserving historical-cultural properties, it plays a positive role in student education.

Keywords: Historical Houses, Architecture Schools, Tabriz Islamic Art University, Lived Experience.

تجربه استفاده از خانه‌های تاریخی با کارکرد مدارس معماری از منظر تجربه زیسته دانشجویان

مورد پژوهش: دانشگاه هنر اسلامی تبریز

باقر پورجوادی اصل^۲

حامد بی‌تی^۱

استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز

دریافت: ۱۳ آبان ۱۳۹۸
پذیرش: ۱۷ خرداد ۱۳۹۹
(صفحه ۹۶-۸۳)

مینو قره‌بگلو^۲

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی،
دانشگاه هنر اسلامی تبریز

کلیدواژگان: خانه‌های تاریخی، مدارس معماری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تجربه زیسته.

چکیده

به اعتقاد صاحب‌نظران محیط‌های آموزشی تأثیرات انکارناپذیری بر عملکرد تحصیلی دانشجویان دارند و رابطه‌ای مستقیم بین کیفیت محیط‌های آموزشی با میزان یادگیری و نحوه تحصیل دانشجویان وجود دارد. هرچند از نخستین تجربه استفاده از خانه‌های تاریخی با کارکرد مدرسه معماری در کشورمان بیش از بیست سال سپری شده، با این حال میزان اقبال مطلوب به این اقدام و رابطه کیفیت این فضاها با تحصیل دانشجویان برآورد نشده است. در پژوهش حاضر در نظر است که تجربه زیسته دانشجویان معماری در استفاده از خانه‌های تاریخی به صورت مدارس معماری، از جمله تأثیرات اقدام مذکور بر نحوه تحصیل دانشجویان را در چهار سطح، شامل بعد کالبدی- فیزیکی، بعد ادراکی- معنایی، بعد اجتماعی، و بعد آموزشی، ارزیابی شود. در این مطالعه از تلفیق راهبردهای کمی و کیفی و برای ارزیابی نهایی الگوی عملیاتی تحقیق و تعیین رابطه وابستگی بین متغیرها از روش چندمتغیره الگوسازی معادله‌های ساختاری استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد تغییر کارکرد خانه‌های

تاریخی در دانشگاه هنر اسلامی تبریز به دانشکده‌های معماری، علی‌رغم وجود مشکلاتی در تأمین بخشی از فضاهای جانبی مؤثر بر آموزش، نمونه‌ای موفق در تجربه زیسته دانشجویان محسوب می‌شود که ضمن حفاظت از سرمایه‌های تاریخی- فرهنگی، نقشی مثبت در آموزش دانشجویان دارد.

مقدمه

دغدغه اولیه معماران ایجاد فضا برای برآورده کردن فعالیت‌ها و زیست انسان است. حال آنکه همین طراح و معمار خود نیازمند فضایی است که بتواند در آن آموزش ببیند.^۴ مدارس معماری^۵ یکی از اجزای مؤسسات آموزش عالی هستند که در فضاهای کالبدی متنوعی می‌توانند شکل بگیرند. استفاده‌های نوین از خانه‌های تاریخی و اعطای کاربری‌های فرهنگی از قبیل موزه و دانشگاه به آن‌ها در دهه ۱۳۶۰ ش و هم‌زمان با توسعه مدارس معماری کشور اتفاق افتاد و هدف از آن استفاده از بناهای تاریخی در شهرها بود که شناسنامه و هویت آن شهر را تشکیل می‌دادند.^۶ این اقدام در پی شروع تملک دولتی و ثبت تعداد زیادی از

۱. نویسنده مسئول

h.beyti@tabriziau.ac.ir
2. m.gharehbaglou@
tabriziau.ac.ir

۳. کارشناس ارشد مرمت و احیای بناهای تاریخی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی
porasl84@yahoo.com

۴. لیلا رحیمی و بهنام قاسم‌زاده، «تبیین و ارزیابی مؤلف‌های مؤثر بر کیفیت فضای دانشکده‌های معماری از دیدگاه دانشجویان، مطالعه‌ای در دانشکده‌های معماری دانشگاه‌های تبریز، هنر اسلامی و آزاد تبریز»، ص ۷۸.

۵. واژه متداول دانشگاه که ترجمه اشتباه و سهل‌انگارانه واژه university است، نمی‌تواند معرف ابعاد فضای مورد نظر ما باشد. Universe از واژه University شکل گرفته که گویای یک دید وسیع و جهان‌شمول است؛ ←

پرسشی تحقیق

کارکرد آموزشی بهره‌گیری از خانه‌های تاریخی با کارکرد مدارس معماری از منظر تجربه زیسته دانشجویان معماری چگونه است؟

→ اما در لغت «دانشگاه» ما برای دانش یک مکان خاص قائل شده‌ایم، گویی در خارج از آن مکان دانش جایی ندارد. بدین منظور در این مطالعه واژه «مدرسه معماری» جانشین واژه «دانشگاه» یا «دانشکده معماری» شده است.

۶ هادی کشمیری و ویدا عیسی‌خانی و محمدرضا بمانیان، «بررسی تأثیر ایجاد کاربری مناسب در بهبود کارکرد اقتصادی بناهای باارزش فرهنگی-تاریخی و جلوگیری از تخریب و فرسودگی بافت تاریخی شهر شیراز: نمونه موردی: مجموعه پاکپاری»، ص ۱۴۴

۷. مرمت یا باززنده‌سازی معماری فرایندی هدفمند از مجموعه اقدامات، با هدف تدوام حیات و ارتقای کیفی ضمن حفظ اصالت و یکپارچگی است. باززنده‌سازی معماری با گذشت زمان، به دلیل تغییر شرایط اولیه ساختمان و تغییرپذیری کاربرد و بهره‌وری از بنا، به صورت مسئله پیچیده درمی‌آید. ۸. احد نژاد ابراهیمی و علی اصغر شریفی سردرود، عملکرد و رویکرد در تغییر کاربری تطبیقی بناهای تاریخی، ص ۱۶.

۹. توجه به مفهوم تجربه زیسته در حوزه تعلیم و تربیت از جمله مفاهیمی است که صاحب‌نظران بدان توجه کرده‌اند. تجربه زیسته را می‌توان چرخه تفکری دانست که در آن اندیشه فرد به گذشته خود بازمی‌گردد و دوباره به تجربه خود می‌نگرد.

۱۰. رضا همتی و اکرم بیات، «مطالعه پدیدارشناختی تجربه زیسته دانشجویان از فرایند نگارش پایان‌نامه»، ص ۸۹.

خانه‌های تاریخی در فهرست آثار ملی کشور و بعد از برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته در زمینه بهره‌برداری از آن سرمایه‌های فرهنگی-تاریخی و پس از گذران مراحل ثبت آن‌ها شروع شد. در این راستا با رویکردی فرهنگی در امر باززنده‌سازی^۷ خانه‌های تاریخی، تعدادی از این آثار به مدارس معماری تغییر عملکرد داده‌اند. تلفیق چندین خانه تاریخی از جمله خانه‌های بهنام، قدکی، گنجه‌ای‌زاده، و صدقیانی در محله مقصودیه تبریز در یک مجموعه و تغییر کاربری آن‌ها به دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، نمونه‌ای از این اقدام است. هرچند بنا بر اعتقاد صاحب‌نظران بهره‌برداری مفید از بناهای تاریخی اغلب بهترین روش برای حفظ آن است^۸، اما در مباحث پیرامون آموزش عالی بیان شده که وظیفه دانشگاه ایجاد محیطی مناسب برای شکوفایی کشفیات، روشنگری، و تفکر نقادانه در بین دانشجویان است. این در حالی است که تاکنون تأثیر این فضاها بر دانشجویان و همچنین نتایج این اقدام در قبال خانه‌های تاریخی از منظر تجربه زیسته دانشجویان ارزیابی نشده است. از این‌رو در این مطالعه واکاوی ابعاد استفاده از خانه‌های تاریخی با کارکرد مدارس معماری و سنجش این ابعاد از منظر تجربه زیسته^۹ دانشجویان معماری مورد نظر است.

۱. پیشینه تحقیق

مفهوم تجربه زیسته از موضوعات پرکاربرد بوده است و تاکنون از طرف صاحب‌نظران مختلف در حوزه‌های دانشی گوناگون بررسی شده است. در این مطالعات به تجربه‌های زیسته گروه‌های متنوع مطالعاتی مختلف مانند زنان، دانش‌آموزان، شهروندان، جوانان، معلمان، کارآفرینان، دانشجویان، و... در حوزه‌های متعدد به مانند موضوعات آموزشی، نقش‌های محول بر افراد، فرایندهای اجتماعی، احساس تنهایی، چالش‌های هویتی جوامع گذار، نقاط ضعف و قوت برنامه ارزشیابی، عوامل توسعه کارآفرینی، و... پرداخته‌اند. از آن جمله می‌توان به مطالعه همتی و بیات اشاره کرد که در مقاله‌ای به بررسی تجربیات زیسته دانشجویان دختر در فرایند نگارش پایان‌نامه پرداخته‌اند^{۱۰}. دامنه این مطالعات در حوزه مسائل معماری محدود است و موارد اندکی از این گونه مطالعات در این بخش به چشم می‌خورد. در این باره طباطبائی ابراهیمی و تفضلی در مقاله‌ای به این موضوع پرداخته و در آن به بررسی تجربه زندگی در خانه به روایت ساکنان از منظر ویژگی‌های خاص فهم و بازنمایی خانه اشاره

۱۱. طباطبائی ابراهیمی و تفضلی، «روایت خانه: روشی برای فهم و بازنمایی مطلوبیت تجربه زیسته در خانه»، ص ۱۲۵.

۱۲. حسین ایمانی جاجرمی و حسین مسعودیان، «سکونتگاه‌های جدید و بازتولید نابرابری اجتماعی (تجربه زیسته ساکنان مسکن مهر صدرای شیراز)»، ص ۱۹۹.

13. B.J. Fraser, "Learning Environments Research: Yesterday, Today and Tomorrow", p.1.

۱۴. علی جوان فروزنده و قاسم مطلبی، «مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن»، ص ۲۸. نک:

D. Stokols & S.A. Shumaker, "The Psychological Context of Residential Mobility and Well-being"; I. Altman & B. Rogoff, "World Views in Psychology: Trait, Interactional, Organismic and Transactional Perspectives"; M. Amerigo & J.I. Aragones, "A Theoretical and Methodological Approach to the Study of Residential Satisfaction"; Amerigo & Aragones, "Residential Satisfaction in Council Housing"; J.L. Nasar, *The Evaluative Image of the City*; B. Fraser & A.F.L. Wong & D.J. Young. "A Multilevel Analysis of Learning Environments"

←

خلاقیت پارامترهای ذهنی دانشجو مؤثر دانسته است و در نتایج مقاله می‌نویسد: «خستگی ذهن را می‌توان به کمک آرایش آگاهانه عناصر منظر [و محیط] در پردیس‌های دانشگاهی ارتقاء داد»^{۱۷}. همچنین مطالعات حیدری و همکاران بیانگر این است که تأثیر پارامتر عملکردی و فیزیکی در معنادگی به محیط آموزشی از منظر دانشجویان رشته معماری بیش از سایر پارامترهاست.^{۱۸} تفکیک و اولویت‌بندی امکانات و تسهیلات آموزشی و پژوهشی بر اساس کاربرد و ضریب تأثیر فرهنگی و کیفی و مسائل استاندارد از جمله مواردی هستند که می‌بایست در فضاهای آموزش معماری مد نظر قرار گیرند.^{۱۹}

مرور تحقیقات فوق نشان می‌دهد که محققین ضمن تأیید تأثیر محیط‌های آموزشی بر دانشجویان، عوامل ادراکی-معنایی و عملکردی را از عوامل مؤثر و مهم در فضاهای آموزشی رشته معماری دانسته‌اند. خانه‌های تاریخی، در حکم بخشی از هویت فرهنگی و هنری محلات، بستری مناسب برای به نمایش گذاشتن عناصر فرهنگی بومی هستند. باین حال خانه‌های تاریخ درگذر زمان و در پی تحولات اقتصادی و اجتماعی جامعه دستخوش تغییرات بسیاری در کالبد و عملکرد شده‌اند و تعدادی از آن‌ها در حال حاضر کاربرد مدارس معماری را دارند.^{۲۰} از آن جمله می‌توان به دانشکده معماری دانشگاه هنر اسلامی تبریز، دانشکده هنر و معماری دانشگاه یزد، و دانشکده معماری دانشگاه هنر اصفهان اشاره کرد. نکته قابل تأمل این است که علی‌رغم اهمیت فراوان تأثیر فضاهای آموزشی بر تحصیل دانشجویان، تاکنون از کیفیت فضاهای آموزشی و پژوهشی در خانه‌های تاریخی با کاربرد مدارس معماری سؤال نشده و تجربه زیسته دانشجویان در این فضاها ارزیابی نشده است.

۲. روش تحقیق

در این پژوهش استفاده از خانه‌های تاریخی به صورت مدارس معماری از منظر تجربه زیسته دانشجویان معماری و به صورت

کرده‌اند.^{۱۱} همچنین ایمانی و مسعودیان به بررسی تجربه زیسته ساکنان مسکن مهر از خانه‌های خود پرداخته‌اند.^{۱۲} هیچ‌کدام از این مطالعات ارتباط محتوایی مستقیم با موضوع این تحقیق ندارند، اما می‌توانند در زمینه روش تحقیق و نحوه برخورد با موضوع در تحقیق پیش رو راهگشا باشند.

از طرف دیگر، محیط کالبدی و تأثیرات آن در زندگی روزمره مردم از مسائلی است که در سال‌های اخیر از سوی بسیاری از متخصصین تحلیل و بررسی شده و در سی سال اخیر توسعه قابل‌توجهی هم در زمینه تنوع مباحث و هم در گستره پرداختن به این مباحث داشته است.^{۱۳} این مسئله در مورد معماری، به دلیل ارتباط نزدیک آن با طراحی محیط ساخته‌شده و به‌ویژه در قرن بیستم با توجه به توسعه جوامع انسانی و تغییر شیوه‌های زندگی و سکونت مردم و همچنین تجربیات ناکارآمد دوران معماری مدرن، اهمیت دوجندانی یافته است.^{۱۴} صاحب‌نظرانی چون استوکول و شوماخر، آلمن و روگوف، آمریگو و آراگونز، و نثر به شناسایی شاخص‌های مؤثر بر درک کیفیت محیط اقدام کرده‌اند. در زمینه تأثیر محیط‌های آموزشی بر دانشجویان تحقیقاتی از سوی بری فریزر صورت پذیرفته است.^{۱۵} افزون بر این، یافته‌های کورت^{۱۶} نشان می‌دهد که نوع و ساختار طراحی داخلی فضای آموزش معماری و همچنین کل مجموعه مناسب‌ترین مکان تفکر دانشجویان معماری و از اهمیت بالایی برخوردار است که نه تنها بر روی دید معمارانه دانشجویان مؤثر خواهد بود، بلکه کیفیت مطلوب ذهنی آن باعث تداوم تاریخی آن می‌شود. پژوهش‌های دیگر نیز نشان می‌دهد که فضاهای جمعی می‌توانند مکانی برای نمایش و به اشتراک‌گذاری ایده‌های جدید دانشجویان معماری باشند. از عوامل تأثیرگذار بر روی خلاقیت معماری دانشجویان توجه به عوامل محیطی و عملکردی و استفاده از فضاهای باز در سیستم‌های کارگاهی آموزشی قلمداد شده است. شرقی در مقاله خود توجه به عوامل معنایی بخصوص در استفاده از محیط را در

and Student Attitudes"; B. Fraser & DL. Fisher. "Validity and Use of the School-Level Environment Questionnaire"; B. Fraser, "Classroom Environment Instruments: Development, Validity and Applications".
نک: ۱۶.

Sevinç Kurt, "An Analytic Study on the Traditional Studio Environments and the Use of the Constructivist Studio in the Architectural Design Education".

۱۷. علی شرقی، «تأثیر کیفیت منظر پردیس دانشگاهی بر کاربرد آموزشی آن؛ تحلیل کارکردی نظریه بازسازی تمرکز ذهنی و مطالعه دانشجویان در فضای باز»، ص ۵۹.

۱۸. نک: علی اکبر حیدری و دیگران، «ارائه مدلی برای تبیین پارامترهای تأثیرگذار در معنای مکان در محیط‌های آموزشی؛ نمونه موردی: مقایسه معنای مکان در دانشکده معماری و غیرمعماری».

۱۹. اسلامی و نقدبیشی، «مدل‌سازی راهبردی ساختاری دانشکده معماری پردیس هنرهای زیبا دانشگاه تهران با اقتباس از تجربیات گذشته»، ص ۱۴.

جدول ۱. جامعه آماری پژوهش «دانشجویان کارشناسی مهندسی معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز».

بین‌رشته‌ای با حوزه‌های متعددی همچون روان‌شناسی محیط، تاریخ معماری، آموزش معماری، روان‌شناسی پرورشی و علوم تربیتی ارزیابی شده است. با وجود کیفی بودن ماهیت این پژوهش، به دلیل استخراج معیارهای خاص قابل‌اندازه‌گیری، از تلفیق راهبردهای کمی و کیفی استفاده شده است و ابزار استخراج داده‌های موردنیاز مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای هستند. نگارندگان مقاله حاضر از دستیابی به داده‌ها و جمع‌آوری اطلاعات میدانی تحقیق از روش انجام مصاحبه با دانشجویان دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز — با تکمیل پرسش‌نامه تنظیم‌شده — به منزله نمونه موردی پژوهش بهره برده‌اند. برای ارزیابی نهایی الگوی عملیاتی تحقیق و تعیین رابطه وابستگی بین متغیرها از روش چندمتغیره الگوسازی معادله‌های ساختاری استفاده شده است که صاحب‌نظران آن را یکی از قوی‌ترین و مناسب‌ترین روش‌های تجزیه و تحلیل در تحقیقات علوم رفتاری و اجتماعی می‌دانند^{۲۱}. این فنون کاربردهای بسیاری در پژوهش‌های تعلیم و تربیت دارد^{۲۲}.

– **تنظیم پرسش‌نامه:** سوالات پرسش‌نامه در سه حوزه تنظیم شده‌اند که بخش اول شامل مشخصات آماری پرسش‌شوندگان، بخش دوم شامل ارزیابی آنان از فضاهای آموزشی تاریخی در قالب سوالات بسته، و بخش سوم ارزیابی آنان از فضای آموزشی تاریخی در قالب سوالات باز است.

– **تجزیه و تحلیل اطلاعات:** برای ارزیابی نهایی الگوی عملیاتی تحقیق و تعیین رابطه وابستگی بین متغیرها از روش چندمتغیره الگوسازی معادله‌های ساختاری^{۲۳} استفاده شده است که در آن به صورت ترکیبی از تحلیل عاملی و تحلیل مسیر بهره‌گیری می‌شود. در مراحل الگوسازی معادله‌های ساختاری ضمن بررسی میزان انطباق داده‌ها و الگوی تحقیق، به منظور مناسب بودن «برازش»^{۲۴}، معناداری روابط در الگوی برازش داده‌ها آزمون می‌شود.

– **جامعه آماری:** جامعه آماری این پژوهش شامل همه

دانشجویان ترم سوم و بالاتر دوره کارشناسی رشته مهندسی معماری دانشگاه هنر اسلامی تبریز است (جدول ۱). علت انتخاب دانشجویان دوره کارشناسی سپری کردن مدت زمان بیشتر در دانشکده هم به لحاظ طول دوره و هم به لحاظ کمیت دروس و تعداد واحدهای بیشتر نسبت به سایر دوره‌ها بوده است و دانشجویان سال اول به علت داشتن آشنایی کمتر با مجموعه از جامعه آماری حذف شده‌اند.

سال تحصیلی ورود دانشجویان	تعداد دانشجویان		
	نیم‌سال اول	نیم‌سال دوم	مجموع
۱۳۹۴ش	۲۵	۲۳	۴۸
۱۳۹۵ش	۲۱	۲۰	۴۱
۱۳۹۶ش	۲۲	۲۲	۴۴

۳. مورد پژوهی

دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز در مرکز فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی واقع در مرکز شهر و محله مقصودیه و در محدوده بافت تاریخی بنا شده است (ت ۱). این دانشکده متشکل از چندین خانه تاریخی وسیع مربوط به دوره قاجار و اوایل پهلوی است که اکثراً متعلق به خانواده‌های متمول تبریز بوده‌اند و پس از تملک همگی در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده‌اند. خانه‌های بهنام، قدکی و گنجه‌ای‌زاده، در سال ۱۳۷۶ش در یک پرونده مشترک با شماره ۱۸۵۰ در فهرست آثار ملی ثبت و پس از اقدامات مرمتی از سال ۱۳۷۸ش بهره‌برداری شدند. در طی یک دهه گذشته خانه‌های تاریخی دیگری نیز در محدوده یادشده تملک و به مجموعه الحاق شده است که از بارزترین آن می‌توان به الحاق خانه تاریخی صدقیانی و گوهریون در سال ۱۳۹۱ش اشاره کرد (ت ۲). این مجموعه با عنوان دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز مشغول به فعالیت است و دارای رشته‌های معماری و شهرسازی در مقطع کارشناسی و رشته‌های مهندسی معماری، طراحی

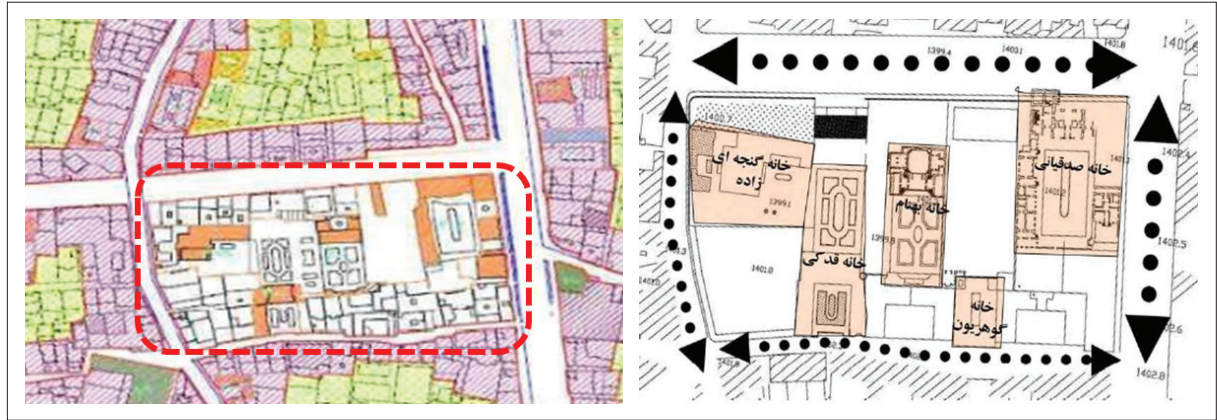
۴. مؤلفه‌های محیط آموزشی مؤثر بر تجربه زیسته دانشجویان

تجربه زیسته تجربه‌ای بی‌واسطه و حضوری است از چیزی؛ تجربه‌ای که در آن بین عالم و معلوم، بین تجربه‌گر و

شهری، معماری اسلامی، معماری و انرژی، معماری و فناوری، استحکام‌بخشی بناهای تاریخی در مقطع ارشد و رشته‌های معماری اسلامی و شهرسازی اسلامی در مقطع دکتری است. مساحت مجموعه در حدود ۲۱۰۰۰ متر مربع است.

۲۰. احد نژاد ابراهیمی و دیگران، «طرح مطالعات و پژوهش برای ارائه الگوی طرح مرمت و بازسازی خانه‌های تاریخی تبریز؛ مطالعه موردی: خانه تاریخی صدقیانی»، ص ۲۳۵.

۲۱. زیرا ماهیت این‌گونه موضوعات چندمتغیره است و نمی‌توان آن‌ها را با شیوه دومتغیری (که هر بار یک متغیر مستقل با یک متغیر وابسته در نظر گرفته می‌شود) حل کرد. تجزیه و تحلیل چندمتغیره به یک سلسله روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاق می‌شود که ویژگی اصلی آن‌ها تجزیه و تحلیل ←

ت ۱ (بالا).

چپ: موقعیت محدوده دانشکده معماری و شهرسازی در بافت تاریخی محله مقصودیه تبریز، راست: موقعیت خانه‌های تاریخی در مجموعه دانشکده معماری و شهرسازی؛ تدوین: نگارندگان.

ت ۲ (پایین).

بالا، چپ: خانه گنجه‌ای زاده، بالا، راست: خانه بهنام، و پایین، چپ: خانه قدسی، پایین، راست: خانه صدقیانی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، عکس‌ها: باقر پورجوادی اصل.

→ هم‌زمان k متغیر مستقل و n متغیر وابسته است. مدل‌یابی معادله ساختاری یک رویکرد جامع برای آزمون فرضیه‌های درباره روابط متغیرهای آشکار (مشاهده‌شده) و پنهان (نهفته یا مکنون) است. از طریق این روش می‌توان قابل‌قبول بودن مدل‌های نظری راه در جامعه‌های خاص با استفاده از داده‌های همبستگی، غیرآزمایشی، و آزمایشی، آزمود. این روش برآوردهایی از پارامترهای مدل (ضرایب مسیر و عبارات خطا) و همچنین چند شاخص برای نیکویی برازش فراهم می‌کند و با بهره‌گیری از داده‌های تجربی امکان آزمون مدل‌های تدوین‌شده را به مثابه یک کل فراهم می‌آورد و با شاخص‌هایی که در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد در اصلاح و بهبود مدل راهنمای او می‌شود.

۲۲. مردیت گال و همکاران، روش‌های تحقیقی کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، ص ۷۴۸.

23. Structural Equation Modeling (SEM)

24. Curve Fitting

۲۵. ریچارد پالمرو، علم هرمنوتیک، ص ۱۳۴-۱۳۶.

26. Wilhelm Dilthey

۲۷. احمد واعظی، درآمدی بر هرمنوتیک، ص ۱۰۸.

۲۸. لازم به ذکر است که پژوهشگرانی همچون Amole, Hakao, Aragones, Thorsson و Gaitani مطالعات جامعی در مورد محیط‌های مسکونی انجام —

تجربه‌شونده اتحاد و هویت برقرار است.^{۲۵} ترکیب «تجربه زیسته» در هرمنوتیک و اختصاصاً در فلسفه ویلهلم دیلتای^{۲۶} (۱۸۳۳-۱۹۱۱) کاربرد داشته است. یکی از جنبه‌های اصلی اندیشه دیلتای دیدگاه او درباره فلسفه حیات است. از نظر او حیات واقعی بیولوژیک و مشترک بین انسان و حیوان نیست، بلکه امری است که ما آن را با تمام تنوع و پیچیدگی‌های آن تجربه کرده‌ایم. از این منظر انسان علاوه بر اینکه قادر است حیات و زندگی خود را تجربه کند، این حیات در اعمال و رفتار و گفتار و خلاقیت‌ها و آفرینش‌های او ظهور و تجلی می‌یابد؛ همچنین قادر است که به طریقی در تجربه حیاتی دیگران نیز سهیم شود.^{۲۷}

دغدغه اصلی محققان در حوزه مفهوم تجربه زیسته مرزنمایی علوم و ترسیم تفاوت میان علوم طبیعی و علوم روحی است. علوم روحی اصطلاحی است که در زبان‌های دیگر آن را علوم انسانی می‌خوانند. آنان روش‌شناسی علوم طبیعی را مناسب علوم روحی نمی‌دانند، اما از دو مفهوم «اصالت تجربه» و «عینیت»، که خاستگاه آن‌ها در علوم طبیعی است، دفاع می‌کنند و معتقد هستند که مشکل اساسی در معنای «تجربه» و ابهام‌های نهفته در کاربرد آن به هنگام بررسی امور انسانی ریشه دارد. بر این پایه، در اندیشه آنان مسئله مشاهده‌پذیر و تکرارپذیر بودن تجربه جایش را به مفهوم «حیات‌بخشی دوباره» به آن تجربه می‌دهد. به دیگر سخن، تجربه بیرونی در علم طبیعی و تجربه درونی در علم روحی به ایجاد دو گونه روش متفاوت می‌انجامد. اگر در تجربه بیرونی، با حصول آگاهی، آگاهی به درون انسان وارد می‌شود، آدمی در تجربه درونی با این تجربه زندگی می‌کند و در بطن و درون این تجربه قرار می‌گیرد. از این رو نسبت ما و «تجربه زیسته» از سنخ تجربه علمی نیست؛ «تجربه زیسته» بر آگاهی آدمی تقدم دارد، زیرا وی را در بر می‌گیرد. بنابراین «تفکر ما نمی‌تواند به پس پشت خود زندگی برود». بر این پایه زندگی بر حسب مسئله «معنا» فهمیده می‌شود. اگر تجربه

در علوم طبیعی ایستاست، در علوم روحی پویاست و از اساس تاریخ‌مند است و در زمان روی می‌دهد. پس انسان نه از طریق درون‌بینی، بلکه تنها از طریق تاریخ به شناخت خود می‌رسد و راه علوم طبیعی و علوم روحی نیز برحسب تاریخ‌مندی است که از هم جدا می‌شود. به تعبیر دیلتای «عقل محض» را به درک تجربه زیسته راهی نیست و ما باید برای فهم معنا و مقولات زندگی از «نقد عقل تاریخی» مدد جوییم.

برای سنجش تجربه زیسته باید به سراغ مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تجربه زیسته دانشجویان رفت. محققان متعددی درصدد کشف عوامل تأثیرگذار بر ارزیابی کاربران از محیط بوده‌اند.^{۲۸} بر این اساس مطابق الگوی آمریگو و آراگونز^{۲۹} صفات عینی محیط تبدیل به صفات ذهنی می‌شوند و سپس در تجربه زیسته تأثیر می‌گذارند. صفات ذهنی متأثر از ویژگی‌ها و خصوصیات شخصی افراد استفاده‌کننده از فضا هستند. تجربه محیط تأثیر مستقیم و مثبت بر روی رفتار متجانس با محیط دارد.^{۳۰} بنابراین عواملی که تجربه زیسته را تشکیل می‌دهند با روابط انسانی پیوند می‌خورند.^{۳۱} مهم‌ترین انتظار از محیط‌های آموزشی و کلاس‌های درس ایجاد بهترین فضای ممکن برای یادگیری دانش‌آموزان و دانشجویان است.^{۳۲} در زمینه تأثیر محیط‌های آموزشی بر یادگیری دانشجویان اولین مطالعات در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ از سوی تریکت^{۳۳}، موس^{۳۴}، والبرگ^{۳۵}، اندرسون^{۳۶} انجام پذیرفت. مطالعات این افراد با ارزیابی جنبه‌های مختلف تأثیر محیط‌های آموزشی بر یادگیری دانشجویان ادامه یافته و موارد متعدد تأثیرگذار شناسایی شده است. به طور کلی از سه منظر می‌توان به شناخت این تأثیرات پرداخت:

- ادراک معنایی محیط مانند انگیزش، خود کارآمدی، و موفقیت،^{۳۷}
- ادراک اجتماعی محیط مانند حس تعلق و ارتباط با هم‌کلاسی‌ها،^{۳۸}
- ادراک فیزیکی محیط مانند عملکردهای مورد نیاز برای

رازورمز، لذت، شگفتی، امنیت، سرزندگی، شور، و خاطره هستند که موجب برقراری رابطه متمرکز با مکان می‌شوند. از سوی دیگر عناصر کالبدی از طریق همسازی و قابلیت تأمین نیازهای انسان در مکان در ایجاد حس مکان مؤثر هستند.^{۳۰} هر کدام از طرق شناخت فوق می‌تواند درکی از تأثیر محیط بر تجربه زیسته دانشجویان ایجاد کند (ت ۳).

جنبه دیگر استفاده از خانه‌های تاریخی با کارکرد مدارس معماری امکان ایجاد تجربه زیستی و ادراک فضایی این نوع از معماری تاریخی و به تبع آن آشنایی بیشتر و فهم بهتر تاریخ معماری به مثابه یکی از زیرساخت‌های اصلی در آموزش معماری است؛ البته باید اذعان داشت که تاریخ معماری مفهومی کلان را در بر می‌گیرد که مطالعه‌ای عمیق و جدی را می‌طلبد، اما اگر بنابر اعتقاد صاحب‌نظران درون‌مایه تاریخ معماری را تأمل در معماری بدانیم، تجربه حضور در بناهای تاریخی می‌تواند یکی از روش‌های درک معماری باشد. بنابراین می‌توان تجربه زیستی دانشجویان در معماری تاریخی به واسطه تحصیل در خانه‌های تاریخی را از منظر آموزش معماری مطالعه و بررسی کرد.

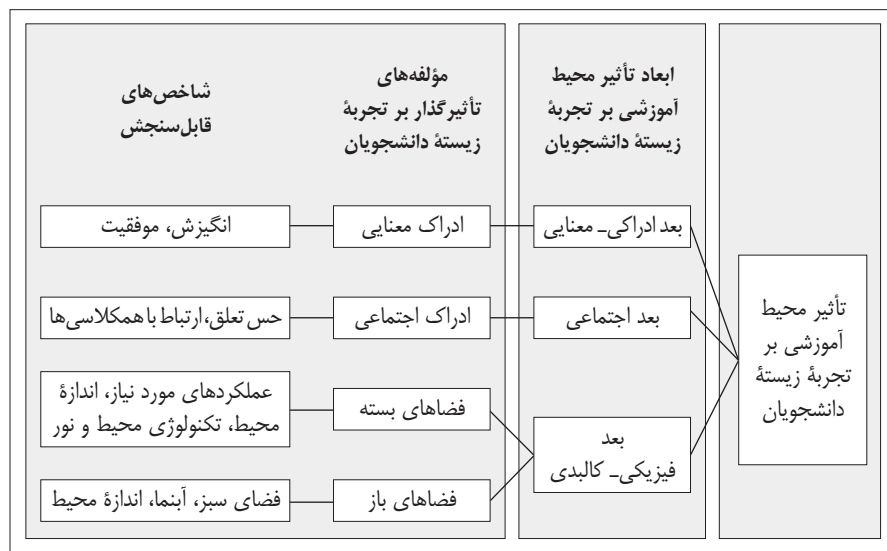
محیط‌های آموزشی، اندازه محیط، تکنولوژی محیط، نور، و...^{۳۱}. موارد یادشده به طور محسوسی با سطوح مختلف عوامل شکل‌دهنده مکان در تطابق هستند (ت ۳). این عوامل چنین هستند:

- عوامل ادراکی-شناختی: حس مکان ترکیبی است پیچیده از معانی، نمادها، و کیفیت‌هایی که شخص یا گروه به‌صورت خودآگاه یا ناخودآگاه از فضا یا منطقه‌ای خاص ادراک می‌کند، معانی و مفاهیمی که پس از ادراک مکان توسط فرد رمزگشایی می‌شود. این معنا که عمدتاً بر پایه ارتباط عاطفی فرد با محیط قرار دارد، شکل‌گیری معنا مرتبط با عوامل انسانی است. این رویکرد در طراحی به‌صورت نمود کالبدی نمایان می‌شود. شناخت و ادراک فرد از یک مکان از شروط اولیه برای ایجاد حس مکان است. در این صورت حس مکان تنها به معنای یک حس یا عاطفه یا هرگونه رابطه با مکانی خاص نیست، بلکه نظام و ساختاری شناختی است که فرد با آن به موضوعات، اشخاص، اشیاء، یا مفاهیم یک مکان احساس تعلق می‌یابد.

- عوامل اجتماعی: به همان نسبت که عوامل ادراکی-شناختی در شکل‌گیری حس مکان گام اولیه و مؤثر است، نقش متغیرهای اجتماعی نظیر فرهنگ، نمادها، و نشانه‌های اجتماعی نیز اهمیت بالایی دارد. در این مرتبه از حس مکان، محیط بستر فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی تلقی می‌شود که انسان‌ها عناصر کالبدی را بر اساس ادراک و نظام ساختار شناختی خود کشف، تفسیر، و تعبیر و در اصطلاح به طور جمعی از محیط رمزگشایی می‌کنند. - عوامل کالبدی: عوامل کالبدی از طریق ایجاد تمایز محیطی و ارتباط درون و بیرون در فضاها به ایجاد حس مکان رهنمون می‌شوند. عوامل کالبدی نظیر اندازه مکان، درجه محصوریت، تضاد، مقیاس، تناسب، مقیاس انسانی، فاصله، بافت، رنگ، بو، تنوع بصری، و همچنین خصوصیات نظیر هویت، تاریخ، توهم،

→ داده و پارامترهای زیبایی، وسعت و ناحیه طبیعی، تعامل اجتماعی، خدمات و تسهیلات، نگهداری، و آسایش محیطی را شناسایی کرده‌اند.
29. Amerigo & Aragones, ibid, pp. 47-57.
30. Ibid, p. 49.
31. R. Gilford, *Environmental Psychology, Principles and Practice*, p. 125.

ت ۳. سامانه ارزیابی تجربه زیسته دانشجویان در فضاها آموزشی از دید علم روان‌شناسی محیطی، تدوین: نگارندگان.

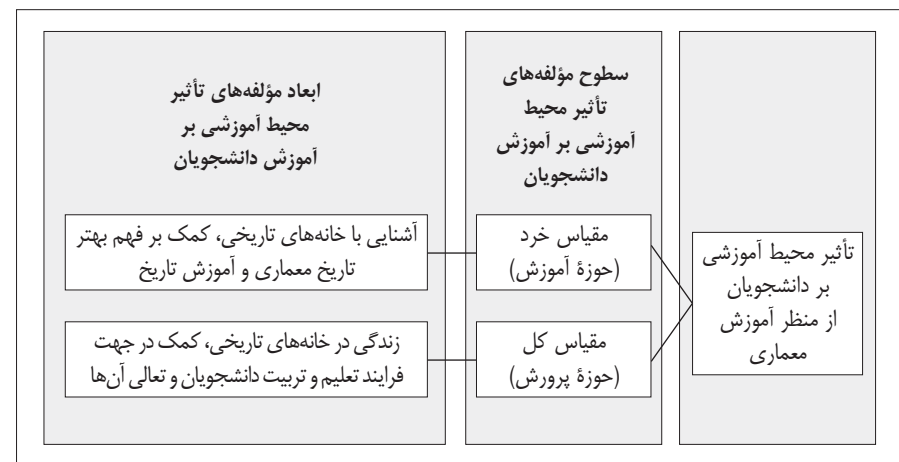
۵. تجربه حضور در خانه‌های تاریخی با کارکرد مدارس معماری از منظر آموزش معماری

در دیدگاه‌های نوین آموزشی میان واژه‌های آموزش و تعلیم حرفه‌ای تفاوت اساسی وجود دارد و صاحب‌نظران معتقدند که تعلیم حرفه‌ای یا کارآموزی دانش خاصی است و نیاز به دوره‌ای مستقل دارد و با سازوکارهای دوره‌های آموزشی معمول — که صرفاً مختص آموزش اصول هستند — متفاوت است. تمایز میان تعلیم حرفه‌ای و آموزش در این است که در تعلیم حرفه‌ای داوطلبان برای یک نقش حرفه‌ای آمادگی می‌یابند، اما دوره آموزشی برای افزایش فهم داوطلبین طراحی شده است، بدون آنکه لزوماً برای ایفای نقشی خاص و ویژه آماده شوند. مورد اول باید به طور غالب عمل‌گرایانه باشد، درحالی‌که دوره آموزشی در محتوا کلی‌تر و نظری است^۴. در سیستم آموزشی مدرن وظیفه اصلی مدرسه دادن آموزش در نظر گرفته می‌شود که درواقع فقط بخشی از رسالت مدرسه مربوط به این امر است. به بیان جامع‌تر رسالت مدرسه کمک به رشد همه‌جانبه انسان در سایه تعلیم و تربیت برای دانستن و شناختن بیشتر یعنی رشد در ابعاد مختلف در جهت نیل به تعالی است. تعلیم و تربیت روح رسالت

32. Zheng Yang. et al, A Study on Student Perceptions of Higher Education Classrooms: Impact of Classroom Attributes on Student Satisfaction and Performance”, p. 172.
 33. Trickett
 34. Moos
 35. Walberg
 36. Anderson
 37. L.R. Umphrey. et all, “Student Perceptions of the Instructor’s Relational Characteristics”, p. 103.

ت ۴. سامانه ارزیابی تجربه زیسته دانشجویان در فضاهای آموزشی از دید آموزش معماری. تدوین: نگارندگان.

مدرسه است. در آموزش و پرورش معلومات با دانستن قرابت دارد، اما در تعلیم و تربیت آموزش از جنس رشد است. درواقع در تعلیم و تربیت، علاوه بر آموزش به روش امروزی، نوع دیگری از آموزش اتفاق می‌افتد که نتیجه ادراک و برداشت ما از محیط و اجتماع اطراف است که بی‌واسطه و بدون عمل مستقیم شخصی به نام معلم انجام می‌پذیرد. مواد درسی این مدرسه درون کتاب نیست، بلکه آن محیطی است که ما در آن واقع شده‌ایم.^{۳۲} این امر در مدارس معماری مورد نظر در این پژوهش از طریق تفکر در تاریخی رخ می‌دهد؛ زیرا اگر تاریخ را آن وقایعی نپنداریم که در گذشته روی داده است، از این رو عینی و آفاقی است و اگر شناخت رویدادها و پدیده‌های گذشته بپنداریم، در این حالت تاریخ دارای معنایی فراتر از یک رویداد گشته خواهد داشت و شناخت تاریخ به امری معرفتی تبدیل می‌گردد. در این معنی تاریخ نه آن زمان گذشته بلکه گذشته چیزها تلقی خواهد شد. بنابراین در این معنی گذشته بیش از حال نیست که رفته و دسترس‌ناپذیر است، بلکه منشأ آن چیز و سازنده وضع فعلی آن است. این معنایی از تاریخ است که با علم حضوری قادر به درک آن هستیم. بدین سبب زندگی در بناهای تاریخی می‌تواند از این منظر بسیار مفید گردد. از این رو در مورد مدارس معماری با کالبد تاریخی می‌توان از امکان فهم بهتر تاریخ معماری به دلیل درک مستقیم این فضا توسط دانشجویان جویا شد (ت ۴). این موضوع در دو مقیاس خرد و کلان قابل طرح است. در مقیاس خرد به حوزه آموزشی پرداخته می‌شود و به علت امکان درک مستقیم فضاهای تاریخی از سوی دانشجویان، می‌تواند بستر فهم بهتر تاریخ معماری توسط آنان را مهیا کند. در مقیاس کلان‌تر و به علت حضور و زندگی دانشجویان در فضاهای تاریخی که دارای ویژگی‌های معنایی منحصر به فرد هستند، امکان تفکر در زندگی پیشینیان و درک آداب زندگی آنان مهیا می‌گردد که این امر تأثیرات تربیتی انکارناپذیری خواهد داشت.

(جدول ۲). پرسش‌نامه‌های مورد استناد در این مطالعه بر این اساس تهیه و تدوین شده‌اند.

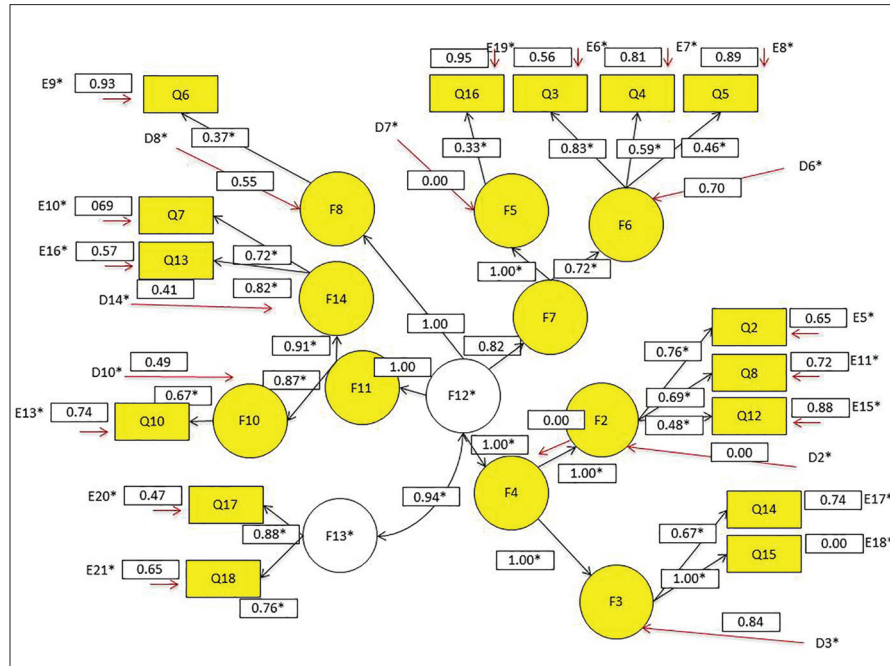
۷. یافته‌های تحقیق

به منظور سنجش تجربی الگوی عملیاتی تحقیق،^{۴۳} مورد پژوهی تحقیق مجدداً با استفاده از الگویابی علی یا الگوسازی معادله‌های ساختاری ارزیابی شد. در مرحله قبل از ارزیابی الگوی فرضی، از الگوی تحلیل عاملی تأییدی، به منظور اندازه‌گیری برازندگی عامل‌های نهفته الگوی عملیاتی، بهره‌گیری شد. برای نیل به الگویی برازنده غربالگری صورت گرفت و سنجه‌های متناقض با مجموعه حذف گردیدند (ت ۶).

بارهای عاملی سنجه‌های اندازه‌گیری عامل نهفته بعد حسی و روانی از ۰٫۴۷ تا ۰٫۷۶ ، بعد کالبدی- فیزیکی از ۰٫۷۲ تا ۱٫۰۰ ، بعد اجتماعی از ۰٫۶۷ تا ۱٫۰۰ ، و بعد آموزشی از ۰٫۸۷ تا

38. Cho Hichang, et al, "Social Networks, Communication Styles, and Learning Performance in a CSCL Community", p. 311.

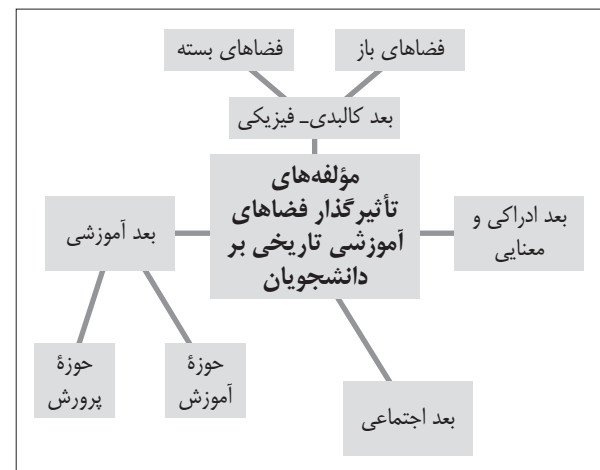
ت ۵ (راست، پایین). سامانه ارزیابی تجربه زیسته دانشجویان در مدارس معماری تاریخی. تدوین: نگارندگان. جدول ۲ (راست، بالا). وجوه مختلف مورد سنجش در پرسشنامه‌ها. تدوین: نگارندگان. ت ۶ (چپ). مدل خروجی نرم‌افزار.

۶. الگوی نظری تحقیق

با توجه به مؤلفه‌های تجربه زیسته دانشجویان در محیط‌های آموزشی، از یک سو (ت ۳)، و مباحث بیان شده در خصوص تأثیر تجربه زیسته در فضاهای تاریخی بر روند تعلیم و تربیت و بسترسازی آشنایی بهتر با تاریخ معماری، از دیگر سو (ت ۴)، مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تجربه زیسته دانشجویان معماری از فضاهای آموزشی تاریخی (خانه‌های تاریخی) را می‌توان در چهار سطح ادراکی- معنایی، کالبدی- فیزیکی، اجتماعی، و آموزشی ارزیابی کرد (ت ۵). برای سنجش ابعاد مختلف مؤلفه‌های مورد اشاره، از وجوه مختلف متغیرهای مستقل استفاده شده است

ردیف	ابعاد	تأثیرات
۱	بعد ادراکی و معنایی	ایجاد تجربه منحصر به فرد آموزشی، ترجیح دادن تحصیل در خانه تاریخی، موفقیت تحصیلی
۲	بعد کالبدی و فیزیکی	کیفیت فضای باز، فضاهای سبز، آبنماها، فضاهای گردهمایی عملکردهای مورد نیاز برای محیط‌های آموزشی، اندازه محیط، تکنولوژی محیط، نور محیط
۳	بعد اجتماعی	ارتباط با سایر دانشجویان، حس تعلق به مکان
۳	بعد آموزشی	تأثیر مثبت در فرایند آموزش معماری فهم بهتر تاریخ معماری، آشنایی عملی با تاریخ معماری

39. Brandi Simonsen, et all, "Evidence-based Practices in Classroom Management: Considerations for Research to Practice", p. 352.

۴۰. جوان فروزنده و مطلبی، همان، ص ۳۱.

۴۱. مهران علی‌الحسائی و سعید نوروزیان ملکی، «مدارس معماری، مکان آموزش یا محل تعلیم؟ نگاهی به تجربه آموزش طراحی معماری»، ص ۲۹۳.

۴۲. محتبی اکبریان و محبوبه شریف مهرآبادی، «شناسایی مؤلفه‌های هویت‌بخش به فضاهای آموزشی بر اساس دیدگاه اسلامی؛ مطالعه موردی دانشکده هنر و معماری یزد»، ص ۲۴۶.

۴۳. دایرة بزرگ در نمودار الگوی ساختاری تأثیر مدارس تاریخی معماری بر دانشجویان (ت ۶) معرف عامل‌های نهفته، مستطیل‌های بزرگ معرف سنجه‌های اندازه‌گیری مربوط به آن عوامل، و مستطیل‌های کوچک نشان‌دهنده سؤالات پرسش‌نامه هستند. اعداد موجود روی فلش‌ها نشان‌دهنده مقداری از واریانس تعیین‌نشده برای هر متغیر و بار عاملی سنجه‌ها هستند.

44. Chi-squared test

جدول ۳. نشانه‌های الگوسازی معادله ساختاری تجربه زیسته دانشجویان معماری در مدارس تاریخی، تدوین: نگارندگان.

۰/۹۱ گسترده‌اند (جدول ۳). در این الگو شاخص نیکویی برازش ۰/۷۶، شاخص برازش اصلاح‌شده ۰/۵۹، شاخص برازش تطبیقی ۰/۷۷، ریشه میانگین مربعات خطای برآورد ۰/۱۴۶، و «مجذور خی»^{۴۴} بر درجه آزادی ۲/۵۸ است. با توجه به نتایج تحلیل عامل تأییدی و شاخص‌های ارزیابی، الگوهای اندازه‌گیری از برازش قابل‌قبولی برخوردار هستند.

۸. تحلیل و بررسی

بررسی نتایج به‌دست‌آمده از مصاحبه کیفی و همچنین ارزیابی دانشجویان از محیط دانشکده معماری دانشگاه هنر اسلامی تبریز مبین موارد مختلفی است. درحالی‌که ابعاد کالبدی- فیزیکی، ادراکی- معنایی، و آموزشی دارای بار عاملی ۱ هستند (جدول ۳). مؤثرترین معیار مربوط به تجربه زیسته در سنجه‌های ادراک معنایی در بعد ادراکی- معنایی و همچنین سنجه فضاهای باز در بعد فیزیکی- کالبدی است. دلیل این امر در مورد سنجه ادراک معنایی می‌تواند مرتبط با وجود حس صمیمیت و سادگی در بناها، ایجاد خاطرات جمعی و ایجاد حس تعلق ناشی از این امر، در فضای خانه‌های تاریخی باشد. در خصوص سنجه فضاهای باز، کیفیت بسیار خوب فضای باز و محوطه وسیع این دانشکده به‌همراه سطح بسیار بالای فضای سبز و همچنین وجود حوض‌های تاریخی، که در فصول مختلف به سبب وجود درختان و گل‌کاری بسیار متنوع چهره‌ای زیبا به خود می‌گیرد، و همچنین وجود فضاهای مختلف چندعملکردی در فضای باز

نشانه	بار عاملی	سنجه	بار عاملی	حوزه
F2	۱	ادراک معنایی	۱	بعد ادراکی و معنایی
F5	۱	فضاهای باز	۱	بعد کالبدی- فیزیکی
F6	۰/۷۲	فضاهای بسته		
F3	۰/۶۷	ادراک اجتماعی	۱	بعد اجتماعی
F14	۰/۹۱	حوزه تربیت و پرورشی	۱	بعد آموزشی
F10	۰/۸۷	آموزش تاریخ معماری		

این مجموعه از دلایل بالا بودن بار عاملی می‌تواند باشد. این ابعاد از جنس کیفی و بیشتر ناظر بر مفهوم آرامش در بنا هستند و چنین می‌نمایند که خانه‌های تاریخی واجد کیفیتی هستند که منجر به ایجاد حس رضایت در دانشجویان معماری می‌گردد.

بنابر نتایج مطالعه، یکی از بیشترین بارهای عاملی مربوط به حوزه تربیت و پرورش در بعد آموزشی بود. دلیل این امر را صاحب‌نظران این می‌دانند که برخی از معرفت‌ها از راه عمل به دست می‌آید که معرفت معماری نیز بخشی از این معرفت‌هاست؛ اما معرفت عملی معماری ماهیتاً نوشتنی نیست. هرچند درباره آن می‌نویسند و آداب آن را توضیح می‌دهند، اما با خواندن این نوشته‌ها نمی‌توان معمار شد. بیشتر آنچه امروز درباره معماری می‌نویسند مربوط به عمل معماری نیست، بلکه مربوط به نظر کردن به عمل معماری و به محصول معماری است. از طرفی، وقتی که انسان‌ها معماری می‌کنند، یعنی وقتی که در جهان دست می‌برند تا مکانی برای زندگی انسان‌ها بسازند، این تصرف را با جسم و روان و روح خود می‌کنند. به بیان دیگر، در تصرف انسان‌ها در جهان برای ساختن مکان زندگی، هم جسم آنان درگیر است و هم روان و روحشان. آموزش این وجه از معماری چندان آسان و البته روشن نیست. تأمل در زندگی انسان‌ها موجبات ایجاد شناخت بهتر آن‌ها را مهیا می‌کند. بنابر اعتقاد صاحب‌نظران مصادیق معماری نمودهایی از اندیشه انسان‌ها در هر عصر به‌شمار می‌روند. از این رو، برای آموزش معماری و به تبع آن آموزش تاریخ معماری، آشنایی دانشجویان با مصادیق معماری نه از وجوه کالبدی و تاریخی و یا جغرافیایی، بلکه از جنسی دیگر ضروری است. این وجه از آشنایی بر بینش دانشجویان تأثیر می‌گذارد. حضور در فضاهای تاریخی از این جنس است.

از طرف دیگر، کم‌تأثیرترین معیار به نسبت سایر مؤلفه‌ها مربوط به ابعاد ادراک اجتماعی و سنجه فضاهای بسته در بعد فیزیکی- کالبدی بود. دلیل این امر در مورد سنجه ادراک

اجتماعی فقدان کارایی فضاهای مختلف دانشکده در ایجاد فضاهای گردهمایی دانشجویان می‌تواند باشد. در خصوص سنجۀ فضاهای بسته در بعد فیزیکی- کالبدی نیز نبود امکان تأمین تعدادی از فضاهای آموزشی و کمک آموزشی مانند آمفی‌تئاتر، سالن اجتماعات، سالن ورزشی، و... به دلیل محدودیت فضاهای خانه‌های تاریخی، می‌تواند باعث دادن چنین پاسخی شود. این مؤلفه‌ها بیشتر ناظر بر بعد آسایش در بناست. در «جدول ۴» مجموع نکات مثبت و منفی اخذشده در پرسش‌نامه را به اختصار بیان شده است.

۹. نتیجه‌گیری

رسالت مدرسه تلاش در جهت رشد همه‌جانبۀ انسان است. بنابراین شناخت درست و جامع انسان و فراهم آوردن فضایی که زمینه‌ساز تعالی همهٔ ساحات وجودی او باشد، ضروری است، تا از این رهگذر به توصیف الگویی مناسب برای امر آموزش بپردازیم. واضح است که معنای درست از این امر زمانی حاصل می‌شود که الگوی رفتاری مطلوب آموزش با ظرف مناسب خود (الگوی کالبدی مناسب آن) همراه شود. این همراهی در رشتهٔ معماری بسیار مهم است.

از مجموع مباحث می‌توان دریافت که هرچند تأمین آسایش برای مدارس معماری ضروری است، مهم‌ترین ویژگی موجود در خانه‌های تاریخی آرامش موجود در این بناهاست. آسایش از تکنولوژی و ابتکارات تأثیر می‌پذیرد اما آرامش از جنسی دیگر است، امری روانی و معنوی است. آن قدر که آسایش دچار تغییر و تحول می‌شود، آرامش نمی‌شود؛ به این خاطر که آرامش با آسمان، نور، فضای سبز، و... سروکار دارد. مخاطب آرامش بیشتر از اینکه جسم باشد، دل است. می‌توان شرایط آسایش را داشت

از مجموع مباحث می‌توان دریافت که هرچند تأمین آسایش برای مدارس معماری ضروری است، مهم‌ترین ویژگی موجود در خانه‌های تاریخی آرامش موجود در این بناهاست. آسایش از تکنولوژی و ابتکارات تأثیر می‌پذیرد اما آرامش از جنسی دیگر است، امری روانی و معنوی است. آن قدر که آسایش دچار تغییر و تحول می‌شود، آرامش نمی‌شود؛ به این خاطر که آرامش با آسمان، نور، فضای سبز، و... سروکار دارد. مخاطب آرامش بیشتر از اینکه جسم باشد، دل است. می‌توان شرایط آسایش را داشت

ردیف	مؤلفه‌های تأثیر	حوزه‌های دانشی مرتبط	نتایج به دست آمده از ارزیابی کاربران	
			رضایت تحصیلی	رویکرد مؤلفه‌های تأثیر گذار در ایجاد
۱	بعد ادراکی- معنایی	حوزهٔ روان‌شناسی محیطی	رضایت تحصیلی	تأمین جنبه‌های فراتر از حوزهٔ فیزیک جهت انجام امور آموزشی در خانه‌های تاریخی
۲	بعد کالبدی- فیزیکی	حوزهٔ معماری	رضایت تحصیلی	تأمین نیازهای فیزیکی جهت انجام امور آموزشی در خانه‌های تاریخی
۳	بعد اجتماعی	حوزه علوم اجتماعی و معماری	رضایت تحصیلی	مشارکت فضای آموزشی در تقویت ساختارهای اجتماعی
۴	بعد آموزشی	حوزه روانشناسی پرورشی و آموزش معماری	رضایت تحصیلی	مشارکت فضای آموزشی در فرایند تعلیم و تربیت دانشجویان و همراهی در فرایند رشد و تعالی آن‌ها
			ضعف‌ها	قوت‌ها
			وجود حس ناامنی در فضاهای زیرزمین	- وجود حس صمیمیت و آرامش و سادگی در فضاهای آموزشی - ایجاد بستر مناسب برای ارتباط مؤثر با همکلاسی‌ها و سال بالایی‌ها
			- تأمین نشدن پاره‌ای از فضاهای مورد نیاز آموزشی و کمک آموزشی و خدماتی مانند آمفی‌تئاتر - ناکارآمدی سیستم تاسیسات - ناکارآمدی سیستم سازه‌ای به هنگام وقوع زلزله	- وجود فضاهای باز مناسب در کنار این خانه‌ها با عناصر مختلف فضایی مانند فضای سبز و حوض - وجود فضاهای بسته با تناسب مناسب و انسانی - تأمین نور مناسب طبیعی فضاهای مختلف - وجود فضاهایی برای تجمعات دانشجویان - وجود دید و منظر مناسب.
			- فقدان فضاهای گردهمایی	وجود فضاهای باز و متنوع که جمع شدن در ساعات مختلف را امکان‌پذیر می‌کند.
			-	امکان درک بهتر معماری تاریخی

جدول ۴. تجربهٔ زیستهٔ دانشجویان در دانشکدهٔ معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تدوین: نگارندگان.

حفظ این سرمایه‌های ملی و تاریخی می‌گردد، موجب رضایت دانشجویان معماری می‌شود و به رشد و تعالی همه‌جانبه آن‌ها کمک می‌کند و از این‌رو می‌تواند نقشی اساسی در تعلیم و تربیت آنان داشته باشد. این بناها بر حس آرامش دانشجویان می‌افزایند، هرچند مشکلاتی نیز در تأمین نیازهای آسایشی دانشجویان دارند. از این‌رو تعداد بسیار بالای خانه‌های تاریخی در اکثر شهرهای ایران فرصتی است تا بتوان از این ظرفیت حداکثر بهره را بُرد و تجربه تبدیل خانه‌های تاریخی به مدارس معماری را در سایر شهرها نیز تکرار کرد.

رشد روزافزون تعداد مؤسسات آموزش عالی و پیشی گرفتن تعداد صندلی‌های خالی این مؤسسات از تعداد متقاضیان از یک سو و تمایل مؤسسات آموزش عالی به جذب دانشجویانی با توان علمی بالا، از دیگر سو، می‌تواند سنجش تجربه زیسته دانشجویان از محیط‌های آموزشی را به یکی از دغدغه‌های این مؤسسات تبدیل کند. تجربه مثبت دانشجویان از تحصیل در خانه‌های تاریخی با عنوان مدارس معماری در دانشگاه هنر اسلامی تبریز نشان داد که الگوی باززنده‌سازی فرهنگی این فضاها و تبدیل آن‌ها به مدارس معماری در عین حال که باعث

منابع و مأخذ

تبیین پارامترهای تأثیرگذار در معنای مکان در محیط‌های آموزشی؛ نمونه موردی: مقایسه معنای مکان در دانشکده معماری و غیرمعماری»، در مجله انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ش ۵ (بهار و تابستان ۱۳۹۲)، ص ۴۹-۶۲.

خدابخشی، سحر و دیگران. «بررسی سیر تحول فضای معماری مدارس بر اساس ارزیابی نقش نظام آموزشی حاکم بر آن‌ها؛ نمونه موردی: مدرسه سپهسالار، دارالفنون و دبیرستان البرز»، در باغ نظر، ش ۳۷ (بهار ۱۳۹۴)، ص ۶۱-۷۴.

رحیمی، لیلا و بهنام قاسم‌زاده. «تبیین و ارزیابی مؤلفه‌های مؤثر بر کیفیت فضای دانشکده‌های معماری از دیدگاه دانشجویان، مطالعه‌ای در دانشکده‌های معماری دانشگاه‌های تبریز، هنر اسلامی و آزاد تبریز»، در دوفصلنامه مرمت و معماری ایران، ش ۱۱ (بهار و تابستان ۱۳۹۵)، ص ۷۷-۹۰.

شرقی، علی. «تأثیر کیفیت منظر پردیس دانشگاهی بر کاربرد آموزشی آن؛ تحلیل کارکردی نظریه بازسازی تمرکز ذهنی و مطالعه دانشجویان در فضای باز»، در مجله باغ نظر، ش ۱۸ (پاییز ۱۳۹۰)، ص ۵۱-۶۲.

طباطبائی ابراهیمی، سیدعلی و زهره تفضلی. «روایت خانه: روشی برای فهم و بازنمایی مطلوبیت تجربه زیسته در خانه»، در نشریه مطالعات معماری ایران، ش ۱۴ (پاییز و زمستان ۱۳۹۷)، ص ۱۲۵-۱۴۷.

علی‌الحسابی، مهران و سعید نوروزیان ملکی. «مدارس معماری، مکان آموزش یا محل تعلیم؟ نگاهی به تجربه آموزش طراحی معماری»، در

آرشیو دفتر فنی و نظارت بر طرح‌های عمرانی دانشگاه هنر اسلامی تبریز. اسلامی، سیدغلامرضا و رضا نقدیشی. «مدل‌سازی راهبردی ساختاری دانشکده معماری پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران با اقتباس از تجربیات گذشته»، در مجله آرمانشهر، ش ۹ (زمستان ۱۳۹۱)، ص ۱-۱۷. اکبریان، مجتبی و محبوبه شریف مهرآبادی. «شناسایی مؤلفه‌های هویت‌بخش به فضاهای آموزشی بر اساس دیدگاه اسلامی؛ مطالعه موردی دانشکده هنر و معماری یزد»، در مجموعه مقالات منتخب اولین همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ۱۳۹۰، ص ۲۴۱-۲۷۶.

ایمانی جاجرمی حسین و مهدی مسعودیان. «سکونتگاه‌های جدید و بازتولید نابرابری اجتماعی (تجربه زیسته ساکنان مسکن مهر صدرای شیراز)»، در مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۸، ش ۱ (بهار ۱۳۹۸)، ص ۱۹۹-۲۲۲.

پالمر، ریچارد. علم هرمنوتیک، ترجمه محمدسعید حنایی، تهران: هرمس، ۱۳۷۷.

جوان فروزنده، علی و قاسم مطلبی. «مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل‌دهنده آن»، در مجله هویت شهر، ش ۸ (بهار و تابستان ۱۳۹۰)، ص ۲۷-۳۷.

حجت، مهدی. میراث فرهنگی در ایران، سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی، تهران: سازمان میراث فرهنگی، ۱۳۸۰.

حیدری، علی‌اکبر و سیدعباس یزدانفر و نازگل بهدادفر. «ارائه مدلی برای

آموزشی، ش ۲۰ (زمستان ۱۳۹۶)، ص ۳۳-۵۵.

نژادابراهیمی، احد و علی اصغر شریفی سردرود. عملکرد و رویکرد در تغییر کاربری تطبیقی بناهای تاریخی، قزوین: انتشارات جهاد دانشگاهی قزوین، ۱۳۹۸.

نژادابراهیمی، احد و مهدی نارنگی و حامد بیٹی و قهرمان سلوی کی نژاد و باقر پورجواد اصل. «طرح مطالعات و پژوهش برای ارائه الگوی طرح مرمت و بازسازی خانه‌های تاریخی تبریز؛ مطالعه موردی خانه تاریخی صدقیانی»، در مدیریت پژوهش دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ۱۳۹۳.

واعظی، احمد. درآمدی بر هرمنوتیک، تهران: پژوهشکده فرهنگ و اندیشه معاصر، ۱۳۸۰.

همتی، رضا و اکرم بیات. «مطالعه پدیدارشناختی تجربه زیسته دانشجویان از فرایند نگارش پایان نامه»، در راهبرد فرهنگ، ش ۴۳ (پاییز ۱۳۹۷)، ص ۸۹-۱۲۲.

Altman, I. & B. Rogoff. "World Views in Psychology: Trait, Interactional, Organismic and Transactional Perspectives", in D. Stokols & I. Altman (Eds.), *Handbook of Environmental Psychology*, Vol. 1 (1987), New York: Wiley, pp. 245-281.

Amerigo, Maria & Juan Ignacio Aragones. "A Theoretical and Methodological Approach to the Study of Residential Satisfaction", in *Journal of Environmental Psychology*, 17 (1997), pp. 47-57.

Amerigo, Maria & Juan Ignacio Aragones. "Residential satisfaction in council housing", in *Journal of Environmental Psychology*, 10(4) (1990), pp. 313-325.

Canter, David. *The Psychology of Place*, London: The Architectural Press, 1971.

Cho, Hichang & Geri Gay & B. Davidson & A. Ingraffea. "Social Networks, Communication Styles, and Learning Performance in a CSCL Community", in *Computers & Education*, 49 (2007), pp. 309-329.

Fraser, Barry & AFL. Wong & DJ. Young. "A Multilevel Analysis of Learning Environments and Student Attitudes", in *Educational Psychology*, 17 (1997), Taylor & Francis, 1997, pp. 449-468.

Fraser, Barry & DL. Fisher. "Validity and Use of the School-Level Environment Questionnaire", in *ERIC ED318757*, N/A.

سومین همایش آموزش معماری، ۱۳۸۷، ص ۲۹۱-۳۱۱.

فلامکی، محمدمنصور. باززنده‌سازی بناها و شهرهای تاریخی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.

کشمیری، هادی و ویدا عیسی‌خانی و محمدرضا بمانیان. «بررسی تأثیر ایجاد کاربری مناسب در بهبود کارکرد اقتصادی بناهای باارزش فرهنگی-تاریخی و جلوگیری از تخریب و فرسودگی بافت تاریخی شهر شیراز؛ نمونه موردی: مجموعه پاکبازی»، در مجله آرمانشهر، ش ۱۹ (تابستان ۱۳۹۶)، ص ۱۴۳-۱۵۲.

گال، مردیت و دیگران. روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی، ترجمه احمدرضا نصر و دیگران، ۲ج، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۹۸.

معروفی، یحیی و موسی آداک. «بازنمایی تجارب زیسته دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته علوم تربیتی در ارتباط با پدیده تغییر رشته (مطالعه‌ای پدیدارشناسی)»، در فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی

Australia, 1990.

Fraser, Barry. "Classroom Environment Instruments: Development, Validity and Applications", in *Learning Environments Research*, 1 (1998), pp. 7-34.

_____. "Learning Environments Research: Yesterday, Today and Tomorrow", in *Studies in Educational Learning Environments: An International Perspective*, Curtin University of Technology, Australia, 2002, pp. 1-25.

Gilford, Robert. *Environmental Psychology, Principles and Practice*, Second Edition, Allyn & Bacon.. 1996.

Kurt, Sevinc. "An Analytic Study on the Traditional Studio Environments and the Use of the Constructivist Studio in the Architectural Design Education", in *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, Vol. 1, No. 1, 2009, pp. 401-408.

_____. "Assessing the Quality of Architecture Schools", in *Springer Netherlands*, Vol. 2, Supplement 1, 2018.

Nasar, Jack L. *The Evaluative Image of the City*, SAGE Publications, 1998.

Simonsen, B. & S. Fairbanks & A. Briesch & D. Myers & G. Sugai. "Evidence-based Practices in Classroom Management: Considerations for Research to Practice", in *Educ Treat Child*, 31(3) (2008), pp. 351-380.

Stokols, Daniel & S.A. Shumaker. "The Psychological Context of Residential Mobility and Well-being", in *Journal of Social Issues*, 38(3) (January 1982), pp. 149-171.

Umphrey, Laura R. & J.A. Wickersham & J.C. Sherblom. "Student Perceptions of the Instructor's Relational Characteristics", *The Classroom Communication Experience, and the Interaction Involvement in Face-to-face Versus Video*

Conference Instruction, Communication Research Reports. Vol. 25, Issue 2, 2008, pp. 102-114.

Yang, Zheng & Burcin Becerik-Gerber & Laura Mino. "A Study on Student Perceptions of Higher Education Classrooms: Impact of Classroom Attributes on Student Satisfaction and Performance", in *Building and Environment*, 70 (2013), pp. 171-188.

